

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ВИРОБНИЧИХ ФОНДІВ М'ЯСНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

У статті розкрито сучасний стан м'ясної промисловості України та проаналізовано склад основних виробничих фондів галузі. Висвітлено проблеми галузі, що існують у зв'язку із надходженням сировини на переробку та погіршення її якості.

Сьогодні в аграрному секторі України зосереджено 33% основних виробничих фондів, виробляється 35 % внутрішнього валового продукту, 2/3 товарів народного споживання, прямо або опосередковано формується до 70 % бюджету, в га-

лузях АПК зайнято 29 % працюючих у сферах економічної діяльності народного господарства [1].

Загальновідомо, що переробні галузі суттєво впливають на стан аграрного сектора економіки України. Саме галузі харчової промисловості пра-

щоють безпосередньо на споживача, задовольняючи життєво необхідні потреби населення в харчових продуктах, забезпечуючи швидкий обіг капіталу, значні валютні надходження, впливають на формування експортного потенціалу держави. Їхня питома вага в структурі народного господарства становить: за чисельністю працівників — 4 %, вартістю основних виробничих фондів — 3,6 %, обсягом капітальних вкладень — 57 %, прибутком — 5,8 %, обсягом продукції — 8,7 %; до її складу входять понад 2,5 тис. підприємств різного профілю та різних форм власності.

Отже, від рівня і стабілізації функціонування агропромислового комплексу та його складової — харчової промисловості — значною мірою залежить стан розвитку економіки та рівень життя населення. Чільне місце в цьому процесі займає м'ясна промисловість.

Слід зазначити, що за період формування галузь зазнала значних втрат.

Це — скорочення випуску продукції в натуральному і вартісному вираженні, зростання витрат на її виробництво, зниження якості виробів, звуження асортименту, зростання цін, втрата традиційних ринків збуту, скорочення обсягів експорту, спрацьовування виробничо-технічного потенціалу, призупинення роботи окремих підприємств, втрата кваліфікованого кадрового потенціалу. У 1999 р. загальний обсяг виробництва м'яса зменшився на 21 %. Обвальна лібералізація цін призвела до міжгалузевого диспаритету і в результаті порушила баланс між галузями та сферами діяльності народногосподарського комплексу (табл. 1).

Таблиця 1

Величина відношення індексів цін на промислову продукцію до індексу цін на продукцію м'ясної галузі

РОКИ								
1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
0,81	1,68	2,38	2,96	3,89	4,06	4,06	5,08	5,44

Джерело: Держкомстат України. Різні роки видання. Вісні розрахунки.

За останні роки індекси зростання цін на продукцію, що виробляє галузь, порівняно з цінами на промислову продукцію майже вирівнялись, але, починаючи з вересня 1998 р., знову збільшується різниця в динаміці зростання цін через відставання цін на агропродукцію та досягає понад п'ятикратного розміру [2]. Безпідставне й неконтрольоване зростання цін на ресурси для села призвело до небажаних наслідків. Галузь втрачає надійного споживача, згортає виробництво і навіть за високих цін на продукцію не може втримати належну прибутковість. Усі ці фактори ведуть до різкого змен-

шення споживання населенням основних продуктів харчування.

Таблиця 2

Споживання м'яса та м'ясопродуктів населенням України в перерахунку на м'ясо

Показники	Роки				
	1990	1996	1997	1998	1999
Спожито, кг	68,2	37,1	34,7	32,2	35,5
Темпи приросту (зменшення) до попереднього року, %	—	-45,6	-6,5	-7,2	10,2
Відхилення від рекомендованої норми споживання м'яса*, %	80,2	43,6	40,8	37,9	41,8

* Рекомендована норма споживання м'яса на рік складає 85 кг.

Джерело: Держкомстат України. Різні роки видання. Вісні розрахунки.

У 1999 р. незначне збільшення споживання сталося за рахунок збільшення поголів'я великої рогатої худоби в приватному секторі [3].

Виходить, що за період з 1990 р. споживання м'яса зменшилось удвічі, а, наприклад, споживання овочів, баштанних, картоплі залишилось на тому ж самому рівні, чи навіть збільшилось. Це вже включився в роботу ринковий закон, сформульований німецьким статистиком Енгелем Ернстом — ефект заміни. При зростанні доходів, споживання зміщується в область дорожчих товарів і навпаки — при зниженні доходів зміщується в бік дешевших.

Реформування м'ясної галузі розпочато в 1990 р. Повністю завершена її приватизація. Однак, проведена організаційна робота не дала очікуваних позитивних зрушень, оскільки виконана вона у відриві від створення економічного механізму господарювання, який реформувався в багатьох випадках не на користь м'ясної галузі й особливо її складової — тваринництва.

Урядом разом з науковцями Української академії аграрних наук відпрацьовано перспективи розвитку тваринництва України до 2010 р. і до 2015 р. Питання вдосконалення роботи м'ясної промисловості стало складовою частиною програм виходу з кризи тваринництва. Зокрема, щоб зацікавити товаровиробників продавати свою продукцію переробним підприємствам, вирішено питання про виплату їм дотацій за рахунок ПДВ на готові вироби. Але цього замало.

Після розпаду державної системи реалізації широкого застосування набули такі неринкові форми, як бартер та натуральна оплата праці. За такими формами реалізується більша частина худоби та птиці. Це перешкоджає розвитку вільної конкуренції, створюючи цінові пропорції та спричиняє

падіння загальної ефективності виробництва. Крім того, відбулося зниження продуктивності самих тварин і на цій основі — зменшення обсягів біомаси, необхідної для промислової переробки. Всі ці фактори, враховуючи дорожнечу імпорту, також призводять до падіння на переробних підприємствах м'ясної галузі.

З розвалом сировинної бази спостерігається стійка тенденція до зменшення обсягів переробки м'яса та м'ясопродуктів, виробництва ковбас, тваринного масла, консервів. З цього можна зробити висновок, що виробники тваринної продукції, які є постачальниками сировини, прямо чи опосередковано, через скорочення виробництва і високу собівартість сировини, негативно впливають на галузь. Переробники не можуть, як це робилось раніше, авансувати виробників. Тому темпи скорочення надходження сировини на переробку значно вищі за темпи падіння обсягів виробництва в сільському господарстві. Незначне завантаження потужностей м'ясопереробних підприємств збільшує витрати на виробництво м'ясних продуктів, що призводить до скорочення рівня рентабельності виробництва. Це ще більше погіршує стан виробників, відбувається зменшення обсягів промислового виробництва м'яса всіх видів.

Таблиця 3

Виробництво м'яса в Україні, тис. т

Показники	Роки					
	1990	1995	1996	1997	1998	1999
М'яса всього, у т.ч. ВРХ, свинини, птиці, кг	4358	2294	2119	1875	1788	
Темпи приросту (зменшення) до попереднього року, %	—	-14,3	-7,6	-11,5	-4,6	
Темпи приросту (зменшення) до 1990 р., %	100	52,6	48,6	43,0	41,0	

Джерело: Держкомстат України. Різні роки видання. Власні розрахунки.

Виходячи з наведених вище даних, занепад сільського господарства як постачальника сировини, суттєво впливає на використання наявних виробничих потужностей та завантаження основних фондів, а відтак, і на життєздатність м'ясної промисловості.

В умовах зниження обсягів сировинних ресурсів спостерігається значне погіршення ефективності використання основних виробничих фондів м'ясної галузі. Існуюча проблема підвищення ефективності використання основних фондів виробничих потужностей займає одне з центральних

місць у період переходу галузі до ринкового механізму господарювання в подоланні кризи та набуття ним нових якісних ознак, що відповідає вимогам, які диктує ринок.

Матеріально-технічна база переробних підприємств м'ясної галузі зношена фізично і морально. Сьогодні у промисловому парку м'ясної промисловості України частка технологічного обладнання, яке перебуває в експлуатації до 10 років, складає близько 70 %, до 20 років — 20—27 %. Рівень автоматизації виробничих процесів не перевищує 8 %, більше половини всієї чисельності робітників зайнята на ручних операціях [4].

Застарілі виробничі фонди знижують ефективність виробництва, стримують зростання продуктивності праці, а відтак і розвиток науково-технічного прогресу, що призводить до прямих втрат сировини та конкурентоздатності продукції. За умов, що склалися, на перший план висувуються такі питання, як технічний рівень, якість, надійність, зовнішній вигляд продукції, а це передусім залежить від якісного складу техніки та ефективного її використання. Спробуємо стисло проаналізувати структури основних виробничих фондів та розглянемо шляхи ефективнішого їх використання.

Основні виробничі фонди — це матеріально-технічна база виробництва. Від її обсягу залежить виробнича потужність підприємств та рівень технічної озброєності праці. Нагромадження основних фондів і підвищення технічної озброєності праці збагачують процес праці, надають їй творчого характеру, підвищують культурно-технічний рівень працівників підприємств. В умовах ринку — це головна передумова подальшого економічного зростання.

Відзначимо, що основні виробничі фонди підприємства — це велика кількість засобів праці, які, маючи економічну спорідненість, відіграють різну роль у виробництві продукції. Одна частина основних фондів (машини та обладнання — активна частина) безпосередньо бере участь у виробництві продукції. Питома вага цієї частини фондів має загальний вплив на збільшення обсягів виробництва продукції, що випускається. Друга частина основних фондів (будівлі, споруди — пасивна частина), хоча й відіграє важливу роль у виробничому процесі, але не принципову.

Дані, що характеризують склад основних фондів м'ясної промисловості, наведені в табл. 4.

Розширене відтворення м'ясної промисловості характеризується зростанням обсягів основних виробничих фондів підприємств та постійними змінами співвідношення окремих груп у їх загальній структурі.

Таблиця 4

Склад основних фондів м'ясої промисловості України

	Вартість основних фондів на січень, грн				
	1995	1996	1997	1998	1999
Основні фонди всього, із них:	2985971	1941285	1963464	2004554	1887476
Основні виробничі фонди, в тому числі:	2614053	1780237	1797222	1842243	1737926
будівлі	1547162	1090116	1072056	1058442	996845
споруди	248024	152009	163270	171035	157921
передавальні пристрої	94394	72801	71875	71916	65528
силові машини	70651	55339	58462	63357	63070
робочі машини	408644	269657	306924	332626	314598
вантажно-розвантажувальні механізми	10204	6587			
вимірювальні пристрої та лабораторне обладнання	12504	8328	11433	16796	16640
засоби зв'язку	1958	2041			
обчислювальна техніка	30822	19355	14251	13862	13739
транспортні засоби	168590	92577	83753	91811	87244
виробничий, господарський реманент, інвентар; прилади й інструменти побутові, електромеханічні	18031	9871	11477	17458	17837
інші основні виробничі фонди	3069	1556	3721	4940	4540
Основні невикористані фонди	217423	93971	102200	98195	86922
Основні фонди інших виробництв	154453	67050	64038	64113	62622

Джерело: Держкомстат України. Різні роки видання.

Основні фонди складаються з різних елементів, які відіграють різну роль у виробництві продукції [7].

З даних табл. 4 видно, що на м'ясокомбінатах найбільшу групу основних фондів складають будівлі виробничого призначення (основні й допоміжні цехи, холодильники, площадки та бази для утримання худоби, птиці тощо).

Активна частина основних виробничих фондів м'ясої промисловості становить 27,5–29,5 %, в тому числі робочі машини та обладнання 15,1 %. Питома вага силових машин та обладнання складає 3,1 %.

Невелику питому вагу в загальній структурі основних виробничих фондів займають транспортні засоби (5–6 %), а також вимірювальні та регулюючі прилади (0,5 %).

Дані, що характеризують питому вагу активної та пасивної частин основних виробничих фондів в Україні за кілька років, наведені в табл. 5.

Із даних, наведених в табл. 5, видно, що питома вага активної частини основних виробничих фондів коливається від 26,1 % до 29,4 %.

Важливе значення при аналізі використання основних виробничих фондів підприємств м'ясої промисловості має вивчення зміни структури основних фондів з їхніми елементами в динаміці.

Дані, що характеризують динаміку змін елементів основних виробничих фондів у м'ясої промисловості, наведені в табл. 6.

Таблиця 5

Питома вага активної і пасивної частин виробничих фондів

На кінець року	Вартість основних виробничих фондів, грн			Питома вага активної частини основних виробничих фондів, % до загальної вартості
	Пасивної та активної частин	Пасивної частини	Активної частини	
1995	2614053	1895718	718335	27,5
1996	1780237	1318038	462199	26,0
1997	1797222	1310926	486296	27,1
1998	1842243	1306339	535904	29,1
1999	1737926	1224798	513128	29,5

Джерело: Держкомстат України. Різні роки видання. Власні розрахунки.

Із даних табл. 6 випливає, що пасивна частина основних виробничих фондів характеризується зниженням питомої ваги, а їхня активна частина — збільшенням. Питома вага будівель у загальній структурі основних виробничих фондів за період з 1995 по 2000 рр. знижена на 1,8 %, а робочих машин та обладнання зросла на 2,5 %, силові машини та обладнання — на 0,9 %. Вартість силових робочих машин та обладнання складає на кінець 1999 року 377668 тисяч гривень.

Таблиця 6
Динаміка змін елементів основних виробничих фондів

Основні виробничі фонди	Питома вага елементів основних фондів у загальній структурі на 1 січня, %				
	1995	1996	1997	1998	1999
Будівлі	59,2	61,2	59,7	57,4	57,4
Споруди	9,5	8,5	9,1	9,3	9,1
Передавальні пристрої	3,6	4,1	4,0	3,9	3,8
Силові машини та обладнання	2,7	3,1	3,3	3,4	3,6
Робочі машини та обладнання	15,6	15,1	17,1	18,1	18,1
Вимірювальні пристрої та лабораторне обладнання	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5
Транспортні засоби	6,4	5,2	4,7	5,0	5,0
Інше	2,5	2,3	1,6	2,5	2,5
ВСЬОГО	100	100	100	100	100

Джерело: Держкомстат України. Різні роки видання. Власні розрахунки.

В період з 1996 по 1999 рр. структура основних виробничих фондів мала сприятливе співвідношення в своєму розвитку — темпи росту активної частини основних фондів перевищили темпи росту її пасивної частини. Дані, які характеризують динаміку темпів зростання активної та пасивної частин основних виробничих фондів по м'ясній промисловості, наведені в табл. 7.

Таблиця 7
Динаміка темпів зростання активної та пасивної частин основних виробничих фондів м'ясної галузі України

Основні виробничі фонди	Динаміка темпів зростання активної та пасивної частин, основних виробничих фондів на 1 січня, %			
	1996	1997	1998	1999
Пасивна частина	100	99,3	98,9	92,9
Активна частина	100	105,7	116,6	111,0

Джерело: Держкомстат України. Власні розрахунки.

З даних табл. 7 видно, що перебільшення темпів зростання активної частини в цілому по м'ясній промисловості складає в 1997 — 5,7 %, в 1998 — 16,6%, в 1999 — 11 %.

Темпи росту вартості активної частини основних виробничих фондів на більшості підприємств перебільшували темп росту вартості пасивної частини.

На окремих підприємствах доля активної частини основних виробничих фондів знизилась.

У зв'язку з тим, що для м'ясної промисловості характерною особливістю є те, що частка групи будівлі у загальній вартості в 1,8 раза більша, ніж на інших підприємствах харчової промисловості.

Збільшення активної частини основних виробничих фондів свідчить про незначний технічний прогрес на підприємствах та про зниження пасивної частини основних виробничих фондів, що вводяться в дію [5].

Враховуючи сучасний стан розвитку та низьку ефективність функціонування м'ясної промисловості, необхідно зацікавити самі підприємства в збільшенні виробництва продукції, розширенні асортименту, підвищенні якості, зменшенні витрат на виробництво, зниженні оптових та роздрібних цін. Цього можна досягти, суттєво змінивши організаційну структуру галузі. Треба збільшити кількість виробничих одиниць у розрахунку на одну юридичну особу в процесі інтеграції та диверсифікації виробництва. Як відомо, існують "вузькі місця" у сфері постачання сировини та збуту готової продукції. Виділяють такі стратегічні різновиди:

- регресивна (зворотна) інтеграція — об'єднання з постачальником;
- прогресивна (пряма) інтеграція — спроба отримати у володіння, або поставити під контроль системи збуту [6].

Таким чином, встановлення підприємствами галузі жорсткого контролю над постачальниками (зворотна інтеграція) та покупцями (пряма інтеграція) дозволить знизити сукупні затрати на виробництво кінцевої продукції та встановити конкурентоспроможний рівень цін на неї. Яскравим прикладом такої інтеграції є створення у Черкаській області експериментальної Ватутинської інтегрованої агропромисловості з виробництва, переробки та реалізації м'яса і м'ясопродуктів на базі ВАТ "Ватутинський м'ясокомбінат". До системи входять чотири господарства з відгодівлі великої рогатої худоби, вона має ділові стосунки з Христинівським комбикормовим заводом та Черкаським об'єднанням пукрової промисловості. Ця інтеграція створена для збільшення виробничих потужностей і не є засобом нейтралізації конкурентів. На наш погляд, для ефективнішої роботи м'ясної галузі потрібно:

по-перше: прискорити її розвиток, для чого задіяти комплекс важелів економічного, юридично-правового, організаційного та науково-технічного характеру;

по-друге: спад виробництва, деградація окремих її підгалузей є результатом нездійснюваних в Україні реформ, а, навпаки, їх нестачі;

по-третє: підвищити ефективність використання основних виробничих фондів через створення дійового механізму, зацікавленості сільгоспвиробників у виروشванні, відгодівлі худоби м'ясного напрямку, що сприятиме зростанню виходу готової продукції;

по-четверте: перетворення державних підприємств-монополістів у приватні або комерційні підприємства-монополісти не влаштовує постачальників сировини — сільських товаровиробників. Отже, назріла необхідність у створенні нової концепції розвитку м'ясної галузі.

1. Зубець М. В. Напрями економічного зростання агропромислового комплексу України.— К.: Аграрна наука, 1999.— 56 с.

2. Захожай В., Присяжнюк С. Практичні аспекти трансформації харчової промисловості України як основи розвитку співпраці в галузі економіки з країнами ЄС // Вісник ТАНГ.— Спеціальний випуск № 15—3.

3. Степанов Ю. Аналіз стану м'ясної промисловості України та роль інвестиційної політики в його поліпшенні.— К.: КНЕХ2000.— С 148—151.

4. Міськов В. Харчова промисловість: стан і проблеми // Харчова і переробна промисловість.— № 5.— 1998.— С. 4—6.

5. Кудін С. Стан використання основних фондів у м'ясній промисловості України.— К.: Наукові праці УДУХТ.— № 5, 1999.— С 28—29.

6. Економічне зростання на засадах справедливості. Український погляд // Під редакцією Джона Хансена та Віри Нанівської.— Україна, 1999.— 191 с

7. Зайчківський А. О., Решетюк Г. М. та інші. Економіка підприємств харчової промисловості.— К.: Урожай, 1998.— 272 с.

Kudin S. M.

TENDENCIES OF FORMING AND USING BASIC FUNDS OF UKRAINE'S MEAT-PRE SERVING INDUSTRY

The article shows present situation of Ukraine's meat-preserving industry and analyses the structure of it's basic funds. The article deal with problems of industry which existing because of reducing raw material's entering to the processing industry and quality's making worse.